

**ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ 5-7 КЛАСІВ ВМІНЬ ДОВОДИТИ
НА УРОКАХ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ
В КОНТЕКСТІ МЕТОДИЧНОЇ СПАДЩИНИ А.П. МЕДУШЕВСЬКОГО**

У статті розглянуто використання дискусійних методів у процесі формування вмінь доводити в учнів 5-7 класів на уроках розвитку зв'язного мовлення.

Ключові слова: навчальна дискусія, дискусійні методи, діалог, вміння формулювати і доводити власну думку, комуніканти, комунікативно-діяльнісний підхід.

Сучасний етап розвитку національної школи характеризується посиленням уваги до мовної освіти, потребою формування особистості, яка відзначалася б свідомим ставленням до рідної мови, мовленнєвою активністю на всіх етапах володіння мовою як засобом спілкування, пізнання і впливу, високою культурою спілкування в різних життєвих ситуаціях, індивідуальною манерою спілкування.

Вміння доводити власну думку в процесі застосування групи дискусійних методів є надзвичайно важливим на сучасному етапі розвитку лінгводидактики. Участь у таких ситуаціях передбачає вдосконалення умінь: володіння всіма видами монологічного мовлення; участь у діалозі, бесіді, дискусії, вираження різноманітних комунікативних намірів; вміння формулювати і доводити власні думки; розуміння висловлювань наукового характеру, що стосуються вищевказаних ситуацій спілкування.

Вміння проводити дискусію, діалог та знаходити порозуміння в цьому процесі визначається навичками та здібностями комунікантів вийти на вищий рівень спілкування. Тому дискусія, як інтерактивний метод, повинна стати обов'язковим елементом уроків української мови.

Метою даної статті є огляд лінгводидактичних особливостей процесу формування в учнів 5-7 класів умінь доводити на уроках розвитку зв'язного мовлення.

Завдання статті полягають у дослідженні теоретичних основ формування в учнів 5-7 класів умінь доводити; розкриття питання активного застосування на уроках української мови групи дискусійних методів, з урахуванням вікових особливостей учнів; наведення прикладів практичних завдань.

Дослідженню інтерактивних методів присвячені студії вітчизняних лінгводидактів зокрема в працях О. Пометун, Л. Пироженко, які детально висвітлюють роль, дидактичний потенціал інтерактивних методів. У роботах Л. Варзацької, Л. Кратасюк, О. Вербило, О. Горошкіної, Г. Ващенко, Л. Щербини та ін. дослідників установлено основні характеристики інтерактивних методів,

визначено їхні переваги над традиційними, подано правила використання цих методів.

Науковці по-різному визначають дидактичну категорію до якої належить дискусія. Деякі автори (М. Кларін, С. Мельникова, Л. Яворовська) вважають її формою організації навчання, наголошуючи на особливостях дискусії, пов'язаних із додатковими вимогами до організації уроку взагалі. Так, М. Кларін відносить дискусію як до методів навчання (спосіб роботи зі змістом навчального матеріалу), так і до форм організації навчання. С. Мельникова і Л. Яворовська вважають дискусію різновидом ігрових форм занять, співробітництва, коли з обговорюваної проблеми ініціативно висловлюються всі учасники спільної діяльності.

Ю. Бабанський, Б. Лихачов, І. Підласий, О. Савченко, В. Сластьонін, С. Смирнов, О. Степаніщев, В. Оконь та інші розглядають дискусію як метод навчання, але відносять його до різних груп методів.

Серед науковців не існує єдиного погляду, які саме методи належать до дискусійних. Це ускладнюється тим, що різні дослідники дають різні назви одному й тому самому методу. Аналіз праць авторів свідчить про те, що навчальна дискусія – це група методів, головними ознаками якої є:

- ✓ змістова спрямованість самореалізації учнів, спілкування заради поглибленого вивчення проблеми в процесі пошуку різних засобів для вираження власних думок;
- ✓ комунікативна основа, здобуття учнями знань під час спілкування один з одним та вчителем, заради роботи в певній групі для виконання спільного завдання, в процесі вироблення загального групового підходу та дотримання правил спільної пошукової діяльності;
- ✓ наявність проблемної ситуації, створеної за допомогою дискусійного питання;
- ✓ логічна побудова методу: теза → аргумент → спростування або доведення тези;
- ✓ організаційна завершеність: створення проблемної ситуації → її обговорення → прийняття узгодженого рішення → підбиття підсумків.

Більшість вчених-методистів (К. Баханов, О. Ісаєва, М. Кларін, М. Короткова, О. Пометун, Л. Пироженко) пропонують таку загальну схему проведення дискусії: вступна частина → основна → підбиття підсумків. Але К. Баханов та О. Ісаєва виділяють ще й підготовчий етап [2;11], що, на нашу думку, є цілком виправдано.

Свого часу А. П. Медушевський з метою активізації навчального процесу вважав за потрібне створювати тимчасові чи постійнодіючі міжпредметні комісії, на яких «викладачі могли б поставити вимоги один до одного, обговорити вузлові розділи програм з тим, щоб уточнити аспекти їх вивчення по кожній дисципліні». [8;22] Також учений наголошував на тому, що принцип активізації учнів на заняттях з рідної мови слід здійснювати запровадженням розумових операцій, організацією самостійного застосування знань на практиці; створюванням проблемних ситуацій тощо. Активність школярів на

уроках рідної мови може бути високою тільки тоді, коли їхня діяльність не зводиться лише тільки до слухання вчителя, простого відтворення вивченого, а й включає спостереження над фактами мови, їх осмислення і зіставлення, застосування знань на практиці. Безперечно, вчитель повинен розвивати активність дітей не тільки при відтворенні засвоєного матеріалу, але й на основі їх самостійного підходу до розв'язання пізнавальних завдань, тобто розвивати творчу активність, яка проявляється в їх бажанні усвідомити суть завдання, підібрати відомі способи його розв'язання, застосувати їх у нових умовах, вміти аргументовано доводити власну думку.

Аналіз педагогічної й методичної літератури свідчить, що використання на уроках української мови дискусійних методів не тільки сприяє формуванню вмінь доводити, а й допомагає учням проявити себе, репрезентувати свої здібності, таланти. Процес формування вмінь доводити спрямовує розумову активність школярів, їх готовність переборювати труднощі при розв'язанні складних завдань, заохочує ініціативність учнів, розвиває їх творчу активність, надає можливості у спілкуванні з однолітками: вислухати те, що думають інші, продемонструвати свої думки та знання, але в менш напруженій для школярів атмосфері.

Вивчення української мови учнями 5-7 класів передбачає обов'язкове врахування їхніх вікових, психологічних особливостей і механізмів мовлення. Адже, в іншому випадку, учитель не зможе дібрати найдоцільніші дискусійні форми і методи організації діяльності у процесі формування вмінь доводити, правильно організувати навчальний процес.

Учні 5-7 класів (11-13 років) належать до молодшого підліткового віку, який у свою чергу є органічним продовженням молодшого шкільного віку і водночас відрізняється від нього, адже з п'ятого класу значно змінюються умови навчання, що потребує від учнів при звичаєння до нових способів роботи і руйнування звичних.

Вікові особливості, зокрема характер розумової діяльності, належать до внутрішніх умов. У 5-7 класах значно збільшується обсяг програмового матеріалу та ускладнюється його зміст, зростають вимоги до розуміння, осмислення й запам'ятовування матеріалу. Для успішного навчання учням потрібне:

- ❖ вміння зосереджено думати;
- ❖ логічно міркувати;
- ❖ робити правильні умовиводи;
- ❖ порівнювати, аналізувати й синтезувати вивчений матеріал;
- ❖ усвідомлювати хід міркувань;
- ❖ самостійно робити певні висновки, узагальнення;
- ❖ співвідносити інформацію, що надходить з різних джерел;
- ❖ вміти перевіряти й контролювати себе.

Учені відзначають, що в цей період в учнів підвищується рівень абстрагування й узагальнення, формуються системи прямих і зворотних логічних операцій, міркувань і умовиводів, що стають більш свідомими,

обґрунтованими, логічно досконалішими. Змінюються співвідношення зовнішніх і внутрішніх дій. Практичні дії виступають переважно як засіб застосування здобутих знань. Самі практичні дії змінюються, опосередковуються думкою і словом.

Окрім того, учні краще розрізняють правильне і помилкове, безсумнівне і сумнівне, реальне і можливе. Водночас, вони бувають схильні до «поквапливої категоричності суджень» [5;153].

У молодшому підлітковому віці підлітки прагнуть до самоствердження, до самовдосконалення, самостійності. У них розвивається довільна увага та словесно-логічна пам'ять, формуються естетичні смаки й судження. Важливо тільки вчасно й уміло використовувати такі можливості учнів з метою ефективного керівництва розвитком їхнього мовлення та формуванням у них вмінь доводити в процесі дискусій.

Школярі цього віку не дуже люблять думати самостійно і намагаються швидше закінчити всяку роботу. Обмеженість досвіду та слабкість довільної уваги, покvapливість і нездатність «охопити» питання в цілому впливають на міркування і висновки учнів, які часто виявляються хибними. Окрім того, на уроці діти часто замість того, щоб обміркувати відповідь, вдаються до вгадування.

Учні 6-7 класів відрізняються підвищеною активністю, швидкістю реакції, високої збудливості, бажанням показати свою силу, у них спостерігається велике тяжіння до самостійності, вони бояться відстати від дорослих і однолітків, здаватися маленькими.

Формування в учнів вмінь доводити на уроках української мови припускають організацію й розвиток діалогового спілкування, під час якого діти вчаться критично мислити, вирішувати складні проблеми на основі аналізу обставин і відповідної інформації, зважувати альтернативні думки, ухвалювати продумані рішення. Для цього на уроках організуються індивідуальна, групова робота, застосовуються дослідницькі проекти, рольові ігри, відбувається робота зі словниками та іншими джерелами інформації, використовуються творчі роботи.

Дискусійні методи навчання української мови є важливою складовою для формування і розвитку вмінь доводити в учнів 5-7 класів на уроках розвитку зв'язного мовлення. Ці методи спираються на самостійну пізнавальну активність учнів, орієнтовані на розвиток здатності вирішувати проблеми колективно, залучаючи учнів до групових дискусій, проектної діяльності, забезпечують реалізацію комунікативно-діяльнісного підходу.

Для успішного проведення дискусії її учасники повинні володіти знаннями щодо предмета обговорення, прийомами психологічного впливу та управління бесідою, мати високий рівень культури спілкування, а також вміти будувати власні висловлювання відповідно до комунікативного наміру і ситуації спілкування, логічно правильно формувати і висловлювати думку, прогнозувати хід дискусії, співвідносити власну роль і позицію у процесі мовленнєвого спілкування з роллю та позицією опонента.

Отже, використання на уроках розвитку зв'язного мовлення дискусійних методів допомагає учням показати свої здібності, таланти. Цікава праця в процесі дискусії викликає у школярів бажання не просто копіювати, повторювати сказане вчителем, а вносити в діяльність елементи творчості, використовуючи набуті раніше знання, доводити розпочату до кінця справу самостійно, без сторонньої допомоги. Дискусії надають можливість поспілкуватись з однолітками, вислухати те, що думають інші, продемонструвати свої думки та знання, але в менш напруженій для школярів атмосфері.

Пропонуємо зразки завдань та вправ, розроблені та використані нами в процесі експериментально-дослідного навчання, які формують вміння доводити в учнів 5-7 класів.

- *Прочитайте текст. Доберіть заголовок.*

Назву першого місяця осені вересень пов'язують із пахучою рослиною — вересом. Ця рослина, як і липа, має велике значення для бджільництва. Цвіте вона у вересні, в Україні поширена на Поліссі.

Природа у вересні має свої особливості: довшими і прохолоднішими стають ночі, вранці над землею стеляться густі тумани, нерідко трава біліє від паморозі.

Вересневі дні часом нагадують тепле літо, а часом приносять холодні дощі.

- *Розгляньте таблицю. Розкажіть за нею про частини мови, наводячи приклади з тексту.*

Назва частини мови	Що означає	На які питання відповідає
Іменник	предмет	хто? що?
Прикметник	ознаку предмета	який? яка? яке? які?
Займенник	вказує на особу або предмет	хто? що?
Числівник	кількість, порядок предметів при лічбі	скільки? котрий? котра? котре? котрі?
Дієслово	дію предмета	що робити? що зробити?
Прислівник	ознаку дії	як? де? куди? звідки? коли?

Виконання таких завдань сприяє висловитися кожному учню, продемонструвати різні думки по темі, обґрунтувати свою позицію, знайти і висловити найбільш переконливі аргументи, порівняти їх з аргументами інших.

Для того, щоб навчити учнів аналізу життєвих ситуацій спілкування, комунікативно доречного використання мовних засобів, у тому числі й невербальних, пропонуємо *метод дискусії з елементами ігрового моделювання*. Наведемо приклади таких завдань:

I. *Ви відвідуєте заняття школи дизайнерів інтер'єрів. Вам запропонували оформити класну кімнату. Продумайте кольорову гаму, декор, меблі. Опишіть кімнату, яку ви уявляєте. Переконайте колег оформити кімнату в такому вигляді. Використовуйте у своїй відповіді складні іменники та прикметники.*

II. *Ваш товариш переконаний, що найцікавіше заняття – комп'ютерні ігри, вам подобається волейбол. Переконайте його, що волейбольна секція – це не лише місце, де можна цікаво провести час, але й важливе джерело здоров'я, школа самодисципліни. Використовуйте при цьому іменники, прикметники, числівники.*

Для учнів 7 класів пропонуємо завдання і вправи, які сприяють виробленню досконалих навичок та умінь дискутувати, вільніше висловлюватися щодо запропонованих тем, відпрацьовувати вміння говорити коротко, але по суті й переконливо, розв'язувати конкретні проблеми чи ситуації.

- *Підготуйте повідомлення про особливі форми дієслова.*

1. *«Учителі». Розкажіть про особливі форми дієслова, попередньо склавши план розповіді.*

2. *«Мовознавці». Пригадайте, за якими ознаками розрізняють дієприкметники й дієприслівники. Складіть (усно) алгоритм розпізнання цих особливих форм дієслова.*

Завдання такого типу об'єднує повідомлення вчителя і групову роботу. Обговорення думок проходить у формі виступів членів групи із заздалегідь підготовленими повідомленнями, які відбивають їхні точки зору, після чого виступаючі відповідають на запитання класу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабанский Ю.К. Интенсификация процесса обучения / Ю.К. Бабанский. – М.: Знания, 1987. – 78 с.
2. Баханов К. Інтерактивне навчання // Історія в школах України. – 1998. - №2. – С.31-36.
3. Баханов К. Модель навчання у дискусії // Історія в школі. – 2000. - №9. – С.16-22.

4. Біляєв О.М. Сучасний урок української мови. - К., 1981.
5. Задесенець М.П. Вікові особливості розвитку дітей і формування їх особистості. - К.: Вища шк., Головне вид-во, 1978. - 263с.
6. Зимняя И.А. Речевая деятельность и психология речи.// Основы теории речевой деятельности. – М.: Наука, 1974. – с.64-74.
7. Ісаєва О. Інтерактивні види та форми робіт при вивченні зарубіжної літератури в школі // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2002. - №3. – С.53-55.
8. Медушевський А. П. Резерв – у міжпредметних зв'язках // Рад.освіта. 1975. № 81, 8 жовт.
9. Медушевський А. П. Культура усного мовлення // Укр. мова і л-ра в шк. 1968. № 10–11.
10. Олійник І.С. та ін. Методика викладання української мови в середній школі. - К., 1989.
11. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання. – К., 2007. – 144с.
12. Пометун О.І. та ін. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посіб. - К, 2004.
13. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підруч. для студ. пед. фак. / О. Я. Савченко. – К. : Генеза, 1999. – 368 с.
14. Слостенин В.А. Теория и практика высшего педагогического образования / В.А.Слостенин. - М., 1987. - 234 с.

В статье автор рассматривает использование дискуссионных методов в процессе формирования умения доказывать у учащихся 5-7 классов на уроках развития речи.

Ключевые слова: обучающая дискуссия, дискуссионные методы, диалог, умение формулировать и доказывать свою мысль, коммуниканты, коммуникативно-деятельностный подход.

In the article the necessity of discussing methods usage in process of building skills of provement in pupils of 5 - 7 th classes on ukrainian language lessons has been shown.

Key words: learning discussion, discussing methods, dialogue, skill of definition and provement of personal thought, communications, comunacative active approach.

Відомості про автора:

Козир М.В., аспірантка кафедри української мови Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка